

ΡΟΥΝΤΟΛΦ ΒΙΡΧΟΒ (1821-1902) 100 Χρόνια από το θάνατο του μεγάλου Παθολογοανατόμου, Ανθρωπολόγου, Αρχαιολόγου και Πολιτικού

I. Ευστρατίου

Rudolf Virchow (1821-1902). On the 100th anniversary of his death.

J. Efstratiou.

A biography of the great pathologist whose work and activities as an anthropologist, archaeologist, sanitarian and statesman are not well known but are not less important.

Τι σημαίνει το όνομα του Ρουντολφ Βίρχοβ (P.B.) σήμερα στον Έλληνα γιατρό; Πολλοί θα έχουν ακούσει στα φοιτητικά τους χρόνια τον λεμφαδένα του Βίρχοβ, λιγότεροι ίσως τους περιαγγειακούς χώρους Β-Ρομπιν στην ανατομία του Κ.Ν.Σ. Φευγαλέα ανάμνηση θα είναι η συμβολή του στην εξέλιξη της Ιατρικής. Η Ιστορία της Ιατρικής ως κατ' επιλογήν μάθημα διατηρεί ένα περιδωριακό χαρακτήρα.

Η Ελληνική Εταιρεία Γεν. Παθολογίας και Παθολ. Ανατομικής τιμά φέτος την εκατοστή επέτειο του θανάτου του "πολιούχου" της ειδικότητάς μας. Εχουμε την ευκαιρία να καταδείξουμε τη συνεισφορά του και σε άλλους τομείς της επιστήμης και της κοινωνικής ζωής. Όπως εύστοχα έγραψε ένας βιογράφος του¹ όταν πέθανε ο Β., η Γερμανία έχασε 4 μεγάλους άνδρες: τον κορυφαίο Παθολογοανατόμο, τον εξέχοντα ανθρωπολόγο, τον υγιεινολόγο, τον φιλελεύθερο πολιτική ηγέτη.

ΚΑΤΑΓΩΓΗ - ΣΠΟΥΔΕΣ

Ο Ρουντολφ Λουντβίχ Καρλ Βίρχοβ (ορδή προφορά Φίρχο) γεννήθηκε στις 13 Οκτωβρίου 1821 στο Σιφελμπάιν της Πομερανίας (σημερινό Σβίντβιν της Πολωνίας). Η Πομερανία ήταν η φτωχότερη επαρχία της Πρωσίας. Ο πληθυσμός ήταν σχεδώς αμιγώς προτεστάντες. Ο πατέρας ήταν αγρότης και διετέλεσε δημοτικός ταμίας. Ο Β. τελείωσε το ανθρωπιστικό Γυμνάσιο γνωρίζοντας Λατινικά, Αρχαία Ελληνικά και Εβραϊκά. Ένα διάστημα σκεφτόταν να γίνει ιερέας αλλά τελικά επικράτησε η αγάπη του για την Ιατρική². Επειδή οι γονείς του δεν ήσαν εύποροι γράφτηκε στην Ακαδημία Στρατιωτικής Ιατρικής του Βερολίνου (Pepiniere) το 1839. Την πρακτική του εξάσκησε στο νοσοκομείο Charite το 1843 αρχικά στις κλινικές και έπειτα στο Παθολ. Ανατομείο υπό τη διεύθυνση του Ρομπερτ Φροριεπ. Παράλληλα περάτωσε τη διδακτορική του διατριβή με θέμα "Περί ρευματικών αλλοιώσεων του κερατοειδούς χιτώνα". Κοσμητορας της Ιατρικής σχολής του Παν/μίου Βε-

¹Παθολογοανατομικό Εργαστήριο Γ.Π. Νοσοκομείου "Παπαγεωργίου" Θεσσαλονίκης

ρολίνου ήταν ο μεγάλος φυσιολόγος και ανατόμος Γιοχάννες Μύλλερ (1801-1858) που μόλις είχε ανακοινώσει την ανακάλυψη του ζωικού κυττάρου από τον Σβανν. Την ίδια εποχή στην Βιέννη, τη Μέκκα της Ιατρικής του Γερμανόφωνου κόσμου ο Καρλ φον Ροκιτάνσκι (1804-1878) διατύπωνε την θεωρία της δυσκρασίας ως αιτία των νόσων, μια νέα εκδοχή της χυμικής θεωρίας. Οι αφαιμάξεις παρέμεναν η συνηθέστερη "θεραπευτική" μέθοδος. Το 1833 η Γαλλία εισήγαγε περίπου 42 εκατομμύρια βδέλλες³.

Το 1846 ο Β. διαδέχθηκε τον Φροριεπ ως διευθυντής του Παθολ. Ανατομείου. Σε διάφορες εργασίες του - η πρώτη "περί της απόφραξης της πνευμονικής αρτηρίας" - διατύπωσε για πρώτη φορά τους όρους ινική, φλεγμονή αγγείων, εμβολή, δρόμβωση και λευχαιμία. Παράλληλα σε μια βιβλιοκρισία του κατακεραύνωσε τις θεωρίες του Ροκιτάνσκι. Τον ίδιο χρόνο έγινε υφηγητής (θέμα: περί της παθολογικής οστεοποίησης) και εξέδωσε μαζί με τον Μπέννο Ράϊνχαρτ το "Αρχείο παθολογικής ανατομίας και φυσιολογίας και κλινικής ιατρικής" το περιοδικό που μετονομάστηκε μετά θάνατον σε "Virchows Archiv".

Η ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΩ ΣΙΛΕΣΙΑ

Το έτος 1848 ήταν καθοριστικό για την εξέλιξη της σκέψης του Β. Μελετώντας σε νεκροτομικό υλικό τις επιδημίες χολέρας στο Βερολίνο και εξανθηματικού τύφου στην Άνω Σιλεσία κατανόησε τις σχέσεις της νόσου με τις συνθήκες διαβίωσης και το μορφωτικό επίπεδο των ανθρώπων. Η κρίση της αγροτικής οικονομίας και της υφαντουργίας σε συνδυασμό με την αύξηση του πληθυσμού είχαν σαν αποτέλεσμα τον υποσιτισμό και την εμφάνιση επιδημιών. Ο Β. περιόδευσε με υπουργική εντολή επί 20 μέρες στην επαρχία της Ανω Σιλεσίας που δρήνησε συνολικά 16.000 θύματα. Η έκθεση που υπέβαλε ήταν ένα δριμύ κατηγορώ κατά της κυβέρνησης. "Βλέπει κανείς σαφώς που μπορεί να καταντήσει μια μάζα υπόδουλη στην εκκλησιαστική ιεραρχία και την πρωσική γραφειοκρατία" έγραφε σε επιστολή προς τον πατέρα του⁴. Πώς θα μπορούσε να αποφευχθούν στο μέλλον τέτοιες καταστροφές; Για τον Β. τα παρηγορητικά μέσα ήταν πιο δαπανηρά από τις ριζικές λύσεις. Πρότεινε λοιπόν "πλήρη και απεριόριστη δημοκρατία... Παιδεία με τις κόρες της την Ελευ-

θερία και την Ευημερία... Απόλυτο χωρισμό του σχολείου από την εκκλησία...". Αξιοσημείωτη είναι η απουσία προκατάληψης για τους Πολωνούς στη μεγάλη τους πλειοψηφία κατοίκους της επαρχίας.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1848

Το συνέδριο της Βιέννης (1814-15) υπό τη διεύθυνση του Μέτερνικ καθόρισε τη νέα τάξη πραγμάτων στην Ευρώπη μετά τη Γαλλική Επανάσταση και τους Ναπολεόντειους πολέμους. Το "γερμανικό ζήτημα" δεν λύθηκε. Η "Γερμ. Ένωση" αποτελείτο από 41 κράτη και κρατίδια ένα μέρος των οποίων ανήκε στην αυτοκρατορία των Αψβούργων. Παρά την λογοκρισία του Τύπου και την αστυνομοκρατία αναπτύχθηκε ένα κίνημα υπέρ της συνένωσης σε ένα γερμανικό Κράτος με σύνταγμα που θα κατοχύρωνε τα ατομικά δικαιώματα των πολιτών, την ελευθερία του Τύπου κ.λπ.

Από το Παρίσι η φλόγα της επανάστασης μεταλαμπαδεύτηκε στις μητροπόλεις της Ευ-

Εικόνα 1. Ο Β. με τη σύζυγό του Ροζέ το 1851.

ρώπης (Βουδαπέστη, Βιέννη, Πράγα). Στις 18 Μαρτίου 1848 ξέσπασε η επανάσταση στο Βερολίνο. Ο Β. συμμετείχε βοηθώντας στο στήσιμο οδοφραγμάτων και εκφωνώντας λόγους με ακροατήριο τεχνίτες και εργάτες. Τον Ιούλιο του 1848 κυκλοφόρησε το πρώτο τεύχος της "Ιατρικής Μεταρρύθμισης" (die Medicinische Reform), με εκδότες τον Β. και ένα φίλο του. Δεν ήταν το μοναδικό έντυπο αυτού του είδους αλλά θεωρείται σήμερα σαν ένα σημαντικό ντοκουμέντο της Ιατρικής Ιστορίας του 19ου αιώνα. Στο τελευταίο φύλλο (Ιούνιος 1849) έγραψε ο Β: "Οι φίλοι μας και εμείς συκοφαντηθήκαμε, καταδιωχθήκαμε... Η αντεπανάσταση έχει στη πράξη νικήσει. ...Η ιατρική μεταρρύθμιση που εννοούσαμε ήταν μια μεταρρύθμιση της επιστήμης και της κοινωνίας.

Κάθε στιγμή θα δουλεύουμε γι'αυτήν θα

Εικόνα 2. Η τράπεζα μικροσκοπίσεως του Β. στο Βίρτσμπουργκ.

Εικόνα 3. Το κτίριο όπου στεγαζόνταν το Ινστιτούτο Παθ. Ανατομικής του Βίρτσμπουργκ (Juliusspital) την περίοδο 1845-53.

είμαστε έτοιμοι να αγωνιστούμε. Δεν αλλάζουμε υπόθεση αλλά τον χώρο...".

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΝΤΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ - ΒΙΡΤΣΜΠΟΥΡΓΚ

Τον Απρίλιο του 1849 ο Β. απολύθηκε από το νοσοκομείο Charite για να επαναπροσληφθεί ύστερα από 15 μέρες χάνοντας όμως το προνόμιο της υπηρεσιακής κατοικίας. Οι αρχές τον πίεζαν να σταματήσει την πολιτική του δράση. Ο Β. προτίμησε να μετακινηθεί στο Βίρτσμπουργκ της Βαυαρίας όπου του προσφέρθηκε η θέση τακτικού καθηγητή της Παθολ. Ανατομικής (η πρώτη έδρα του κλάδου στη Γερμανία).

Ωστόσο και οι Βαυαρικές αρχές είχαν επιφυλάξεις για τον επαναστάτη του 1848 και έτσι ο Β. υπέγραψε δήλωση νομιμοφροσύνης. Το 1850 παντρεύτηκε την κατά 11 χρόνια νεότερη του Ροζε Μάγιερ απ' την οποία απέκτησε 3 γιους και 3 κόρες. Στο Βίρτσμπουργκ επαρχιακή πόλη 30.000 κατοίκων με έντονη επιρροή του καθολικισμού ο Β. απέιχε από την πολιτική. Δεν έχανε όμως την ευκαιρία να προκαλέσει τους συντηρητικούς όπως π.χ με τη δήλωση "έκανα χιλιάδες νεκροτομές μα σε κανένα πτώμα δεν βρήκα ψυχή". Η έκθεση του για την επιδημία τύφου στο Σπέσαρτ (1852) δεν είχε τις αιχμές εκείνης για την Α. Σιλεσία

Στα θέματα με τα οποία ασχολήθηκε συγκαταλεγόνταν ο κρετινισμός, η ανάπτυξη του κρανίου, η ραχίτις, η οστεομαλακία, ο εχινόκοκκος, η φυματίωση, η μυελίνη, η αιματοιδίνη, το αμυλοειδές, η εμβολή, η φλεγμονή, οι όγκοι, ο συνδετικός ιστός, τα δηλώματα, το καρκινώδες (πλακώδες καρκίνωμα). Οι φοιτητές τον αγαπούσαν αν και συνήθως δεν καταλάβαιναν τις έννοιες που ανέπτυξε. Η αύξηση του αριθμού των φοιτητών (1849 98, 1855 388 από τους οποίους 70% μη Βαυαροί) οφείλονταν στη φήμη που απέκτησε ο Β. Κι όταν κάποτε αρνήθηκε πανεπιστημιακή έδρα στη Ζυρίχη, οι φοιτητές έκαναν νυκτερινή λαμπαδηφορία που κατέληξε στην κατοικία του⁵.

Το 1854 εξέδωσε εγχειρίδιο ειδικής παθολογίας και θεραπευτικής όπου το κέντρο βάρους ήταν η παθολογ. Φυσιολογία παρά η μορφολογία.

ΤΟ ΚΥΤΤΑΡΟ ΜΕΤΡΟ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Το 1855 στο πρώτο του άρθρο για την κυτ-

ταρική παθολογία ο Β. κατέληξε στο συμπέρασμα *omnis cellula a cellula* μελετώντας ένα μάλλον ακατάλληλο αντικείμενο, τον συνδυκτικό ιστό και ιδίως τον χόνδρο και τα οστά. Η πατρότητα της φράσης ανήκει στον Γάλλο Rapsail (1825).

Μετά το 1850 οι συνεχείς εφευρέσεις και ανακαλύψεις άλλαξαν ριζικά τη ζωή των ανθρώπων. Ο Β. έφτασε στο Βίρτσμπουργκ το 1849 με ταχυδρομική άμαξα και επέστρεψε στο Βερολίνο το 1856 με το σιδηροδρόμο. Τη χρονιά αυτή διορίστηκε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου και διευθυντής του Ινστιτούτου Παθ. Ανατομίας του Charité. Το 1858 δημοσίευσε σε μορφή βιβλίου 20 διαλέξεις με τον τίτλο "η κυτταρική Παθολογία (Cellularpathologie) όπως δεμελιώνεται στη Φυσιολογική και Παθολογική Ιστολογία". Εκεί πλέον υπό μορφή αξιώματος διατύπωσε ελαφρά παραλλαγμένη τη φράση *omnis cellula e cellula* (κάθε κύτταρο προέρχεται από ένα προϋπάρχον κύτταρο). Το βιβλίο αυτό σηματοδοτούσε μια νέα εποχή για την Ιατρική. Ο Ιταλός Μοργκανί που ο Β. θεωρούσε πατέρα της Παθ. Ανατομικής πίστευε ότι οι νόσοι οφείλο-

νταν σε αλλοιώσεις των οργάνων. Ο Bichat επιφανής εκπρόσωπος της Παρισινής Σχολής περιέγραψε 21 είδη ιστών και υποστήριξε την άποψη ότι έδρα της νόσου είναι ο ιστός. Ο Β. προχώρησε πιο πέρα στο επίπεδο του κυττάρου⁶. Το βιβλίο μεταφράστηκε σε λίγα χρόνια στις κυριότερες γλώσσες του κόσμου. Επαναστατικό το χαρακτήρισε ο Ισπανός Santiago Ramon y Cajal (βραβείο Νομπελ 1906) στα απομνημονεύματά του⁷. Ο Β. ήταν πλέον ένα είδος "πάπα" της Ιατρικής. Φυσικά οι απόψεις του αμφισβητήθηκαν και επικρίθηκαν, όχι σπάνια άδικα.

Ο Β. δεν πίστευε ότι όλες οι νόσοι έχουν μια ανατομική φύση. "Κάθε διαταραχή έχει μια τοπική, ανατομική αφετηρία, μια έδρα". Για να προσθέσει "δεν πρέπει να πιστεύουμε ότι η ανατομική εξέταση των οργάνων ή των ιστών είναι σε θέση να υποδείξει κάθε φορά αυτήν την έδρα".

Η ΔΙΑΜΑΧΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΒΑΚΤΗΡΙΟΛΟΓΟΥΣ

Το 1882 ο Ρομπερτ Κοχ ανακάλυψε τον

Εικόνα 4. Ο Β. την περίοδο του Βίρτσμπουργκ.

Εικόνα 5. Ο Β. το 1843.

βάκιλλο της φυματίωσης. Ο Β. ήταν επιφυλακτικός ίσως επειδή ένιωσε μια απειλή για τη δεινότητα του. Η εντύπωση αυτή δόθηκε και στους δεατές μιας ταινίας για τον Κοκ που γυρίστηκε τη ναζιστική περίοδο. Είχε προηγηθεί (το 1877) η προσπάθεια του παθολογοανατόμου Εντγουιν Κλεμπς να μεταδέσει το κέντρο βάρους της Παθολογίας στη Βακτηριολογία. Ο Β. δεν υποτιμούσε τις προόδους της Βακτηριολογίας τόνιζε όμως ότι η παρουσία μικροβίων δεν ισοδυναμεί με νόσο. Ακόμα υποστήριζε ότι η ιδιοσυστασία του ατόμου όπως και γεωγραφικοί και κοινωνικοί παράγοντες συνέβαλαν στην εκδήλωση ή όχι μιας νόσου μετά την είσοδο λοιμογόνου μικροοργανισμού στο σώμα.

ΜΙΑ ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ ΠΟΥ ΜΑΤΑΙΩΘΗΚΕ

Στο Βερολίνο ο Β. επαναδραστηριοποιήθηκε πολιτικά ως εκλεγμένος δημοτικός σύμβουλος, θέση που κράτησε μέχρι τον θάνατο του. Το 1861 έγινε ιδρυτικό μέλος του Γερμανικού Προοδευτικού Κόμματος (φιλελεύθεροι αστοί) και εκλέχθηκε στην Πρωσική Βουλή. Το εκλογικό σύστημα των τριών τάξεων ανάλογα με τη φορολογία εξασφάλιζε την ηγεμονία του ευπορου 5% του πληθυσμού που είχε τόσους εκπροσώπους όσους το υπόλοιπο 95%.

Ο Β. αναδείχθηκε στη Βουλή σε κύριο αντί-

παλο του "σιδηρού καγκελαρίου". Οττο φον Μπισμαρκ. Ο Β. αντιτάχθηκε στην υπέρογκη αύξηση των στρατιωτικών δαπανών τη στιγμή μάλιστα που Παιδεία και Υγεία ήταν τα "αποπαίδια" του προϋπολογισμού. Όταν κάποτε (το 1865) ο Β. αμφισβήτησε την φιλαλήθεια του Μπισμαρκ εκείνος τον κάλεσε να μονομαχήσουν. "Για μας τους γιατρούς η ζωή του Β. είναι πιο πολύτιμη από εκατό Μπισμαρκ" σχολίαζε η εγκυρη εβδομαδιαία Ιατρική Επιθεώρηση της Βιέννης. Ο Β. αρνήθηκε "οι πολιτικές αντιπαραθέσεις πρέπει να λύνονται με άλλα μέσα". Για πολλά χρόνια κυκλοφορούσε η φήμη ότι ο Β. δέχθηκε την πρόκληση με τον όρο να διαλέξει εκείνος τα όπλα: δύο λουκάνικα απ' τα οποία το ένα ήταν μολυσμένο με τριχινίαση, νόσο που ερευνούσε εκείνη την εποχή⁸.

Ο ΓΑΛΛΟΠΡΩΣΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Το παλάτι και οι γαιοκτήμονες στήριζαν την πολιτική του Μπίσμαρκ. Το γερμανικό ζήτημα θα έβρισκε τη λύση του με πολέμους. Μετά τη Δανία και την Αυστρία σειρά είχαν οι Γάλλοι. Ο Β. είπε ότι στην πολιτική "του σιδηρού και του αίματος". Όταν όμως εξερράγη ο πόλεμος το 1870 έσπευσε να οργανώσει προσωρινά νοσοκομεία και νοσοκομειακούς συρμούς. Στόχος του ήταν ο περιορισμός των θανάτων από επιδημίες πράγμα που έγινε κατορθωτό. Ο Β. μετά τη λήξη του πολέμου και την ανακήρυξη του Γερμανικού κράτους πήρε θέση κατά των διώξεων των σοσιαλδημοκρατών που εναντιώθηκαν στην προσάρτηση της Αλσατίας και της Λορραίνης.

Σε ένα σημείο ο Β. και το Προοδευτικό

Εικόνα 6. Τιμητική πλακέτα για τα 70 χρόνια του Β. (RUDOLPHUS VIRCHOW POMERANUS CIVICUS BEROLINENSIS)

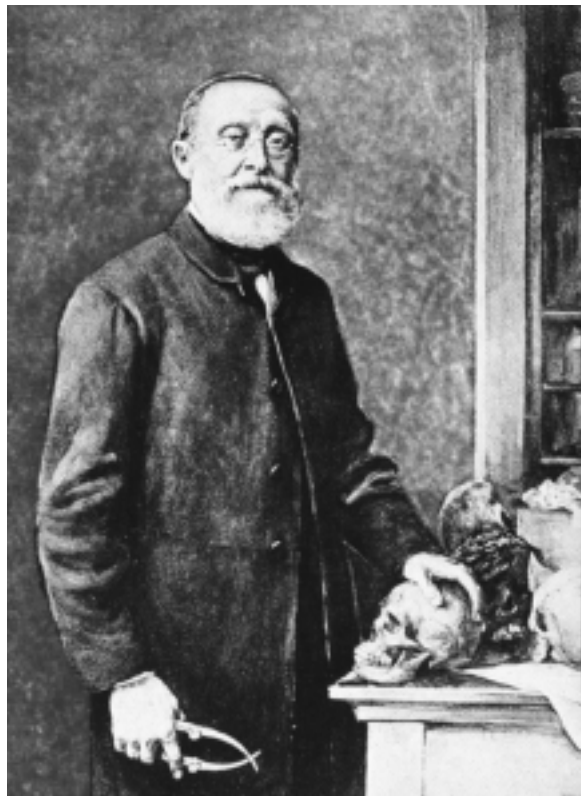
Εικόνα 7. Η δεύτερη Διάσκεψη της Τροίας (1890) Όρδιοι από αρ.1ος ο Β. 4ος ο Σλίμαν

Κόμμα συναντήθηκαν με τις απόψεις της κυβέρνησης. Πρόκειται για τον λεγόμενο "αγώνα για την κουλτούρα" (Kulturkampf) κατά την διατύπωση του ίδιου του Β. (1873), την πάλη του κράτους κατά των κληρικοφρονων καθολικών μετά την διακήρυξη του αλαθητου του πάπα Πιου του 9ου. Ο Β. διαφώνησε έντονα με την πολιτική γερμανοποίησης της πολωνικής (καθολικής) μειονότητας που ακολούθησε ο Μπισμαρκ.

ΤΟ ΤΡΙΣ ΕΞΑΜΑΡΤΕΙΝ

Το 1877 ο διάδοχος του θρόνου Φρειδερίκος παρουσίασε βραχνάδα και σταδιακή απώλεια φωνής. Διαγνώσθηκε κλινικά καρκίνος φωνητικής χορδής που παρά του καυτηριασμούς δεν καταστράφηκε. Ο Β. σε τρεις αλληπάλληλες βιοψίες σε διάστημα 40 ημερών δεν μπόρεσε να επιβεβαιώσει την κλινική διάγνωση.

Σε μια από τις εκθέσεις του γίνεται λόγος για "rachydermia verrucosa". Ο όγκος μεγάλωσε, εξελκώθηκε και ο ασθενής υποβλήθηκε σε

Ο Β. ως ανθρωπολόγος με κρανιομέτρη.

τραχειοτομία. Με τον βήχα εξήλθε εν μέρει νεκρωτικό υλικό όπου πάλι ο Β. δεν είδε επιδερμοειδή κύτταρα στο βάθος του ιστού.

Το Μάρτιο του 1888 πέθανε ο γηραιός Γουλιέλμος ο 1ος και τον διαδέχθηκε ο καταβεβλημένος Φρειδερίκος ο 3ος που έπειτα από 3 μήνες υπέκυψε στο μοιραίο. Ο Β. μαζί με τον Waldeyer τον νεκροτόμησαν. Η κύρια πάθηση ήταν ακανθοκυτταρικό καρκίνωμα του λάρυγγα με λεμφαδενικές μεταστάσεις. Αιτία θανάτου βρογχοπνευμονία.

Σήμερα πιθανολογείται ότι ο όγκος όταν έγιναν οι βιοψίες ήταν ένα καλά διαφοροποιημένο δηλώδες πλακώδες καρκίνωμα (verrucous carcinoma). Το βιοπτικό υλικό δεν διασώθηκε⁹. Ωστόσο αυτό το περιστατικό είναι ενδεικτικό της αντίληψης που είχε ο Β. για τους όγκους. Πίστευε ότι ο καρκίνος προέρχεται από πολυδύναμα κυτταρα του συνδετικού ιστού και δημιουργείται στο βάθος των ιστών.

Ακόμα θεωρούσε προϋπόθεση για τη μικροσκοπική διάγνωση καρκίνου την παρουσία κυψελιδωδών αδροίσεων κυττάρων. Τα καρκινικά κύτταρα παρήγαγαν νοσηρό χυμο που μεταφερόταν με το αίμα σε άλλα όργανα και ιστούς (μεταστάσεις). Στα οστά θεωρούσε τα καρκινώματα αυτόχθονα. Δεν τον ενδιέφερε ο βαθμός διαφοροποίησης. Στο έργο για τους όγκους δεν έγραψε τον τελευταίο τόμο για τα καρκινώματα⁵.

ΟΙ ΠΛΑΝΕΣ ΤΟΥ Β

Ο Β. υποστήριζε με πείσμα εσφαλμένες αντιλήψεις ή ήταν πολύ κριτικός για νέες θεωρίες σε σημείο που νόμιζε κανείς ότι τον ενοχλούσε που οι συγκεκριμένες ανακαλύψεις οφείλονταν σε άλλους επιστήμονες. Αναφερθήκαμε πιο πάνω στην βακτηριολογία και στους όγκους. Αμφισβήτησε την ορθότητα των απόψεων του Ζέμελβαϊς (Semmelweis) για την ιατρογενή αιτιολογία του επιλοχειου πυρετού στο Μαιευτήριο της Βιέννης. Ο Β. δεν αρνήθηκε ότι οι θάνατοι των λεκωνων μπορούσε να οφείλονταν σε μόλυνση από μικρόβια πτωμάτων που μετέδιδαν οι ασκούμενοι σε νεκροτομές φοιτητες, πίστευε όμως ότι η πιθανότερη αιτία ήταν "μιάσματα".

Ο Β. απέρριψε τη διδασκαλία του Λενέκ (Laennec) για τη φυματίωση. Ερμήνευσε τα φυμάτια σαν πρωτοπαθή κυτταρική υπερπλασία με προέλευση κυρίως τον συνδετικό ιστό. Θεωρούσε την "τυροειδή μεταμόρφωση" και την

πυώδη φλεγμονή σαν ξεχωριστή νοσολογική οντότητα¹⁰.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΟΣ

Ο Β. μετά το 1870 άρχισε να αφιερώνει περισσότερο χρόνο σε εξωϊατρικά ενδιαφέροντα. Το 1869 ίδρυσε μαζί με άλλους επιστήμονες την Βερολινέζικη Εταιρεία Ανθρωπολογίας, Εθνολογίας και Παλαιοντολογίας.

Οι επιστήμες αυτές γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη υπό την επίδραση των θεωριών του Δαρβίνου. Ο Β. έκανε ανασκαφές και γεωλογικές έρευνες στην Ανατολική και Κεντρική Γερμανία. Περιέγραψε τη λεγόμενη αρθρίτιδα των σπηλαίων από οστά της Πλειστοκαινού εποχής³. Μελέτησε ιδιαίτερα το κρανίο του Νεαντερταλείου ανθρώπου, τον οποίο δεν θεωρούσε πρόδρομο τύπο του σύγχρονου ανθρώπου. Με τις ελλειπείς για την εποχή γνώσεις της Παθολογίας του σκελετικού συστήματος διέγινωσεν - εσφαλμένα- αλλοιώσεις παραμορφωτικής αρθρίτιδας¹¹ και (ορθά) αποθεραπευθείσα ραχίτιδα. Σε μια εποχή άνθησης ρασιστικών θεωριών ο Β. αποτελούσε την εξαίρεση. Με δική του πρωτοβουλία έγιναν στατιστικές έρευνες σε 7 εκατομμύρια Γερμανούς μαθητές. Συγκεντρώθηκαν στοιχεία για το χρώμα των μαλλιών, των ματιών και του δέρματος. Αποδείχθηκε ότι τα "κλασσικά" χαρακτηριστικά της γερμανικής φυλής (ξανθή κόμη, γαλανοί οφθαλμοί) περιορίζονταν στο 1/3 της γερμ. Νεολαίας. Ο Β. παρατήρησε ότι τα σωματικά χαρακτηριστικά ενός λαού παρουσίαζαν ανομοιογένεια και ότι δεν μπορεί να στηριχθεί κανείς σε αυτά για να κρίνει τις πνευματικές ικανότητες. Συχνά σε λόγους του στη Βουλή κατέκρινε τους αντισημίτες που απ' το 1880 είχαν ιδρύσει και επώνυμο κόμμα.

Το 1875 με προτροπή του Βρεττανού ομηριστή και μετέπειτα πρωθυπουργού Γλαδστονα (Gladstone) ο Ερρίκος Σλιμαν συνάντησε για πρώτη φορά τον Βιρκοβ στο Βερολίνο. Αμέσως βρήκαν κοινή γλώσσα και αναπτύχθηκε μια φιλία που κράτησε ως τον θάνατο του Σλιμαν (Σ) το 1890 (οι γερμανομαθείς αναγνώστες θα βρουν την εκτενή νεκρολογία που έγραψε ο Β. στο βιβλίο του Doehl). Και οι δύο ήσαν γόνιμοι απλών οικογενειών και αυτοδίδακτοι στην αρχαιολογία. Το ενδιαφέρον του Σ. για τον Β κέντρισε μια σύμπτωση: όπως εκείνος στην Τροία έτσι και ο Β. στην επαρχία Πομερέλεν (ανήκει απ' το 1919 στην Πολω-

νία) βρήκαν προσωπόμορφες τεφροδόχες υδρίες. Προς μεγάλη λύπη του Σ. ο Β. δεν μπόρεσε να συμμετάσχει στις ανασκαφές των Μυκηνών¹². Ελαβε μέρος στις ανασκαφές του Χισσαρλικ (αρχαία Τροία) το 1879¹³ και προλόγισε το βιβλίο του Σ. "Ίλιον. Πόλη και χώρα των Τρωων" (1881).

Σε ένα άρθρο του Β. που δημοσιεύτηκε στο "Αρχείο" του¹⁴ με τίτλο "Ίατρειο στην Τρωάδα" διαβάζουμε ότι με την άφιξη του εκεί, κυκλοφόρησε η είδηση ότι ο νεοφερμένος "εφεντι" είναι ένας μεγάλος γιατρός. Οι κάτοικοι που τον επισκέφθηκαν ήταν κυρίως Έλληνες, αρκετοί καταβεβλημένοι από την νηστεία της Σαρακοστής. Η ελωδης περιοχή προδιέδετε για ελονοσία ωστόσο δεν είδε ούτε μια περίπτωση "κακοηδους πυρετού".

Τελος το ενδιαφέρον του τράβηξε μια περίπτωση γεωφαγίας (Geophagie) ένα 7χρονο αγόρι στο οποίο έδωσε σκόνη σιδήρου. Ο Σ. του έγραψε ότι όλοι οι ασθενείς ιάθηκαν και τον ευγνωμονούν: ω Τρωες κατά αστυ θεω ως ευχετοωντο (ελληνικά στο κείμενο).

Το 1888 ταξίδεψαν μαζί στην Αίγυπτο και στην Ελλάδα (Τιρυνς, Μυκήνες). Το 1890 ο Β. έλαβε μέρος στην δεύτερη Διάσκεψη της Τροίας που διοργάνωσε ο Σ.

ΣΤΟ ΑΠΟΓΕΙΟ ΤΗΣ ΔΟΞΑΣ

Στην τελευταία δεκαετία της ζωής του ο Β. ήταν ένας περιζήτητος ομιλητής στο εξωτερικό (Αμστερνταμ, Μόσχα, Λονδίνο, Παρίσι, Κοπεγχάγη, Ρώμη). Το 1892 έγινε Πρύτανης του Παν/μίου του Βερολίνου. Το 1897 ίδρυσε την Γερμ. Εταιρεία Παθ. Ανατομίας. Η διεθνής ακτινοβολία του Β. προσέλκυσε δεκάδες παθολογοανατόμους από άλλες χώρες της Ευρώπης αλλά και από τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία. Το 1899 εγκαινιάστηκε το Μουσείο Παθολ. Ανατομικής στο Charite με 20.833 παρασκευάσματα (από το 1998 Μουσείο Ιστορίας της Ιατρικής). Το 1901 γιορτάστηκαν με λαμπρότητα τα 80χρονα του Β. Λίγο αργότερα στις 25.1.1902 υπέστη συντριπτικό κάταγμα της κεφαλής του μηριαίου οστού έπειτα από πτώση κατά την κάθοδο από τραμ. Από τον τραυματισμό αυτό ο Β. δεν συνήλθε ποτέ και στις 5.9.1902 πέθανε, ίσως από πνευμονική εμβολή.

Κηδεύτηκε ως επίτιμος δημότης με δαπάνες του Δήμου Βερολίνου στο νεκροταφείο St. Matthaeus-Kirchhof. Η νεώτερη γενιά των γερ-

μανών παθολογοανατόμων δεώρησε όπως όλοι τον θάνατό του σαν μια μεγάλη απώλεια για την επιστήμη ωστόσο την ενοχλούσαν όσο ζούσε οι εκρηκτικές και προσβλητικές για συναδέλφους αντιδράσεις του Β. σε συνέδρια όπως και η προσκόλληση του σε ανώτερα πόστα (βλ. επιστολή του Ludwig Aschoff με ημερομηνία 25.1.1902 προς τη σύζυγό του)¹⁵. Ο ίδιος ο Aschoff υπήρξε μαθητής του von Recklinghausen (1833-1910) που διετέλεσε μαθητής του Β. όπως και οι Cohnheim, Kussmaul και ο ζωολόγος Ernst Haeckel.

Ο Β. κατόρθωσε την υπέρβαση των χυμικών, στερεοπαθολογικών και βιταλιστικών θεωριών που επικρατούσαν μέχρι το 1850 στην Ιατρική. Ίδρυσε πρώτος στο Ινστιτούτο του ένα τμήμα Χημείας. Ως υγιεινολόγος συνέταξε την έκδοση για το δίκτυο αποχέτευσης του Βερολίνου που πήρε χαρακτήρα μοντέλου για άλλες μεγαλουπόλεις. Εδωσε βάρος στη σχολική υγιεινή. Για τον Β. η Ιατρική ήταν κοινωνική επιστήμη και η πολιτική εφαρμοσμένη ιατρική. Στη φράση "ο ιατρός πρέπει να είναι ο φυσικός δικηγόρος των πτωχών" συμπυκνώνεται το πιστεύω του.

Σήμερα ο κύκλος ζωής της Παθολ. Ανατομίας ως αποκλειστικά μορφολογικής επιστήμης έχει κλείσει. Όμως ο Β δεν ήταν αυστηρά παθ/ανατόμος αλλά μάλλον ένας Βιολόγος που χρησιμοποιούσε το πιο εξελιγμένο εργαλείο της εποχής του, το μικροσκόπιο, για να ερμηνεύσει τη νόσο. Γι' αυτό το λόγο ένας επιφανής εκπρόσωπος της ειδικότητάς μας ο Juan Rosai τολμά τη φανταστική πρόβλεψη πως αν ζούσε σήμερα ο Β. θα ήταν ένας παδιασμένος μοριακός βιολόγος¹⁶.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Simmons J: Rudolph Virchow and the cell

doctrine. In the Scientific 100 - A Ranking of the Most Influential Scientists, Past and Present. New Jersey: Carol Publishing Group, p 88-92 1996.

2. Buechner F. Der junge Rudolf Virchow Verh Dtsch Ges Path 65:458-61, 1981.
3. Ackerknecht E. (με συμπλ. A.H.Murken) Ιστορία της Ιατρικής εκδ. Μαραθια, Αθήνα 1998.
4. Krietsch P. Zur Geschichte der Prosektur der Charite Berlin 3. Mitteilung: RUDOLF LUDWIG CARL VIRHOW, Prosektor der Charite von 1846 bis 1849. Zentralbl Pathol 137:531-541, 1991.
5. Altman H.-W. Virchow in Wuerzburg Verh Dtsch Ges Path 76, XLV-LXVI, 1992.
6. Aschoff L., Diepgen P, Goerke H., Kurze Ueber sichtstabelle zur Geschichte der Medizin Springer Berlin Goettingen Heidelberg 1960.
7. Ramon y Cajal S. Recollections of my Life. The MIT Press Cambridge, London 1989.
8. Vasold M. Rudolf Virchow Der grosse Arzt und Politiker Fischer Frankfurt a.M 1990.
9. Lin JI. Virchow's Pathological Reports on Frederick III's Cancer NEJM 311:1261-64, 1984.
10. Puppe B. Wesen und Wirken von Virchow in Wuerzburg. Στο Internet [http://www. Uni-wuerzburg. de/1pathologie/](http://www.Uni-wuerzburg.de/1pathologie/).
11. Aschoff L. Rudolf Virchow. Wissenschaft und Weltgeltung Hoffmann und Campe Hamburg 1948.
12. Doehl H. Heinrich Schliemann Mythos und Aergernis Bucher Muenchen Luzern 1981.
13. Παναγιωτίδη Ι. Οι αρχαιογνωστικές έρευνες του Rudolf Virchow στον ελληνικό χώρο. Αρχεία Παθολογικής ανατομικής τ.8 τεύχος 3ο σ. 175-7, 1994.
14. Virchow R. Aertzliche Praxis in der Troas. Virchows Arch :77:171-180, 1879.
15. Aschoff L. Ein Gelehrtenleben in Briefen an die Familie Hans Ferdinand Schulz Verlag, Freiburg i. Br. 1966.
16. Rosai J. (ed) Guiding the surgeon's hand. The History of American Surgical Pathology p. 2 AFIP Washington DC 1997.

ΧΡΗΣΙΜΑ ΑΡΘΡΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΑ

- I. Σε ελληνική γλώσσα
- I.M. Κατσαρα Βίρχωβ Ροδόλφος, λήμμα στην Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια εκδ. Πυρσός, Αθήναι 1929, τόμος Ζ σ. 355-6.
 - Underwood E. Ashworth Βίρχωβ Ρούντολφ λήμμα στην Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα εκδ. Πάπυρος Αθήνα 1996 τόμος 14ος σ. 367-8.
- II. Σε αγγλική γλώσσα
- Ackerknecht Erwin Rudolf Virchow. Doctor, statesman, anthropologist, Madison 1953.
 - Tildsley GJ, Lakhani S. Early clinical pathologists 4: Rudolf Virchow (1821-1902) J. Clin Pathol 45: 6-7 (1992).
 - Ventura H Rudolph Virchow and Cellular Pathology Clin Cardiol 23:550-52 (2000).
- III. Σε γερμανική γλώσσα
- Rudolf Virchow. Saemtliche Werke Blackwell Wissenschafts-Verlag Berlin 2000
- Η πρώτη πλήρης έκδοση των απάντων του R.V που θα ολοκληρωθεί σε 71 τόμους (επιμέλεια έκδοσης Christian Andree).
- Die medicinische Reform Akademie-Verlag Berlin 1983 DDR Φωτομηχανική ανατύπω-

ση του εβδομαδιαίου περιοδικού που εξέδιδαν οι R.V και R. Leubuscher.

- Virchows Archiv τόμος 235 (1921) Αφιέρωμα στα 100 χρόνια από την γέννηση του R.V με άρθρα για την επίδραση του έργου του στην Ιατρική της Αμερικής (Ewing), Ιταλίας (Foa), Ρωσίας (Ζαχάρωφ) και Ιαπωνίας (Yamagiwa).

- Krietsch P. Dietel M. Pathologisch-Anatomisches Cabinet, Vom Virchow Museum zum Berliner Medizinhistorischen Museum in der Charite, Blackwell Berlin Wien 1996.

- Posner Carl. Rudolf Virchow Rikola Verlag Wien 1921

- Schliemann Heinrich. Briefwechsel 2 τόμοι Berlin 1953-58. Η αλληλογραφία του Σλιμαν

- Unger Hellmuth Virchow Ein Leben fuer die Forschung Hoffmann und Campe Hamburg 1953 Μυθιστορηματική βιογραφία.

Ευχαριστίες στην κα Ε. Αναστασιλάκη για την γραμματειακή υποστήριξη και στο Ινστιτούτο Παθ. Ανατ/κής του Παν/μίου Wuerzburg για την παραχώρηση φωτογραφικού υλικού.

Corresponding author

I. Efstratiou

Pathology Dept. "Papageorgiou"

Gen. Hospital, Thessaloniki 56429

Διεύθυνση συγγραφέα

Ιωάννης Ευστρατίου, Γ.Π.Ν. Παπαγεωργίου, Εργ/ριο Παθ. Ανατομικής, Περιφερειακή Οδός Θεσ/νίκης, Νέα Ευκαρπία, Τ.Κ 56429 Θεσσαλονίκη